הרב מרדכי גרוס
יו"ר ועדת מהדרין, תנובה

קונטרס תשובות בענייני תעשיית החלב

תוכן התשובות

א. כשרות מוצרי החלב בהכשר ועדת מהדרין תנובה
ב. בענין אבקת חלב עכו"ם החולב ברפת יהודי
ג. גבינה עם זיתים
ד. דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א לגבי השגחה באמצעות מצלמות
ה. תשובות הגרי"ש אלישיב שליט"א בנושאים שונים: חיידקי בריאות, מחט בכרס ומעשה שבת
ו. מחלבה ועדר של יהודי שומר תורה ומצוות כשהחולב הוא עכו"ם
ז. חלב שנחלב ע"י גוי במכון שהמחשב מאפשר לחלוב רק פרות מזוהות, ודין מי גבינה
ח. הובלת חלב ע"י מחללי שבת
ט. ג'לטין דגים - לערבו במוצרי חלב
י. חלב ממושבים וקיבוצים שהחולבים שם הם מתנדבים גויים
יא. שימוש בכלים ששהה בהם חלב דמעשה שבת
יב. ביטול חלב עכו"ם
יג. כשרות חומר לאנולין (המופק מצמר כבשים)
יד. דין כלים ששיש ספק אם בלעו חלב שנחלב ע"י גוי
טו. השגחה על חלב נכרים בימות המשיח

א. כשרות מוצרי החלב בהכשר ועדת מהדרין תנובה

בסיעתא דשמיא. יום שנכפל בו כי טוב, י"ב לחדש תמוז, שנת השמיטה, ה' תשס"א לבריאת עלמא.

אשר שאלתני בדבר מוצרי חלב "תנובה" במקומותיהם - תל אביב[1], רחובות, תל יוסף, חיפה, קריית מלאכי.

הנה כל המוצרים ממקומות אלו שנכתב עליהם "מהדרין", ראוי הוא להעלותו על שולחן מלכים ללא סרך ופקפוק כל שהוא. וקרא כתיב "ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים ירשו", והוא ירושת "ארץ זבת חלב ודבש", "בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו". קיום מצוות בשלמות בדברים שנשתבחה בהם א"י, משפיע סייעתא דשמיא, שתעודת הכשרות תהא באמת עדות נאמנה על המאכלים והמשקים לכל מרכיביהם, ואופן עשייתם וזמן עשייתם ומקורם (כגון שאין הפרה מנותחת באופן של חשש טריפה - ושאינו בחשש חלב עכו"ם - ולא בחשש חלב שבת) שהכל כדת וכדין.

ככל שהרבנים העומדים על הפיקוח ועל הבירור באופן מעמיק ויסודי בכל פרטיו ודקדוקיו, כן כתב ההרשאה לכל דכפין ולכל דצריך ייתי וייכול הוא כתב נאמן ולא שטר אמנה ומזויף מתוכו ח"ו, אשר בנקל אפשרי כיום להעבירו לתודעת הציבור בלא שירגישו וידעו דבר, בנאומים ודרשות, בפרסומים, כתבי העתים ובכל דרכי התעמולה. כשרבני הכשרות רואים דחרב מונחת בין ירכותיהם וגיהנם פתוחה תחתיהם, יכולים להוציא לאור את ההבדלה בין האסור והמותר הטמא והטהור.

חובתו של הרב המאשר הנפקת תעודת כשרות, היא לבחון, לבדוק ולתהות על כל הפרטים מצד הטכני של המכונות ואופן פעולתם וחיבורם וכו', והרכבת המוצר ומקור חומרי הגלם שבהרכבה עד ראשיתו ויסודו (אינזימים, ושורש קרקע המזון וכו') ושאר פרטיו מראשית דרכו ועד גמר דרכו באריזה (ואף האריזה יש לידע אי יש תערובת חומר שאינו כשר וכדומה), ואחר הבירור והידיעה לישב ולדון בעומקה של הלכה מכל אנפי ראשונים ואחרונים והתייעצות עם גדולי הפוסקים שליט"א.

בודאי כשהרב המעניק תעודת הכשרות אין לו שם וידיעה במכמני המפעל ותוצרתו אלא סומך על אנשיו ותולה בטחונו כי הם נאמנים ומסורים, בזה רחוק הדבר הוא מידיעה כי אכן הוא כשר ולא נכשל במה דכתב במסילת ישרים פ' י"א דמאכלות אסורים יתירות על כל האיסורים, כיון שהם נכנסים לגופו של אדם ונעשים בשר מבשרו. ונתרבו אזהרותיהם לעשרים ושמונה מצוות עשה ול"ת, כמבואר ברמב"ם ריש הל' מאכא"ס.

הן אמת כמבואר בשו"ת חתם סופר יור"ד סי' קט"ו ד"מהיכי תיתי לחשוד המורה שנתן כתב הכשר שלא ידע בכל אלו", בצוק העתים הרוחני בזמנינו נשתנו העתים וצריך היטב בדיקה, דגם הממונים מטעם הרב צריך הוא לבודקם ולנסותם מדי פעם אם ידעי בצורתא דשמעתא דקעסקו בה, ושכיח דאם עוסקים הרבה שנים בזה איכא שחיקה ושיגרה בעיון ובעינא פקיחא, וכשרות ללא שבעה עינים לא מהני, ואף ברב המכשיר שייכא שחיקה בריבוי הזמן, כי מעמידו כבר על חזקת כשרות את כל פעליו ומפעליו, ויש ליזהר בזה טובא. ולתרוייהו נצרך הן עינא פקיחא ורצון מושלם של הרב,

1. במועד כתיבת המכתב חלק מהמוצרים היו מיוצרים במחלבות תל אביב וחיפה שנסגרו ובמקומם נבנתה המחלבה החדישה והמשוכללת באלון תבור אשר בגליל, ושם מייצרים ביום חלק גדול מהמוצרים שיוצרו קודם לכן בתל-אביב ובחיפה.

והן של המשגיחים והמפקחים ושאר העוסקים במלאכה, והא בלא הא לא קיימא, דמה תועלת בנוהלי כשרות מחמירים של הרב כשהדברים לא מתבצעים, ומה מועיל רצונם של המפקחים והמשגיחים לעשות ככל יכולתם כשאין בידיהם ההוראות הנצרכות מחמת חוסר זמנו של הרב, או מחמת חסרון ידיעתו בפעולות הנעשות. אלא בעינן, כמבואר בכנפי יונה סוס"י א', ד"השוחט ובודק מסור ביד הרב לעשות עמו כרצונו וכראות עיניו, ואם לא נאמר כן יהיה חורבן העולם" וכו', הכי נמי בכשרות שידעו המתעסקים שחובתם להישמע לרב המכשיר, ללא אומר וללא דברים בכל סדרי ופרטי ההשגחה הנצרכים. ופשוט וא"צ לפנים, דמשגיח כשאין יראת ה' בלבו או דגיאות בלבו ומוחו אינו ראוי להיות משגיח, ואין לסמוך עליו אף בנושאים קלים, וכ"ש בחמורות.

וע"כ השתדלותינו הוא להיות כפי הנצרך במחלבות, ולהתבונן בכל פעם מחדש במקומות אשר יכולים להשתנות, כמו"כ לשוב ולבדוק מקורות כל החומרים, הן חומר היסוד (במחמצות, אבקת חלב וכו'), והן חומרים הנלוים אשר רבים המה, ולידע אם הכשר מקורם טהור הוא. וכן להתבונן בסדרי ההשגחה והמשגיחים במכוני החליבה וברפתות. ומדי חדש בחדשו יושבים כל הרבנים הגאונים שליט"א, חברי ועדת מהדרין, ודנים בכל הדברים המתחדשים, ונר לרגלם שלמות ההלכה ללא קולא בבחינת ציווי התורה, "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו", עי' זוה"ק ח"ג דף כ"ז א', אלא רק כשהוי בשלמות בדקדוקיו והידוריו, מאושר ומקויים הוא.

זאת אשר כתבתי בקן קולמוסא להבהיר לו כחודו של מחט עניני הכשרות בכללו ובפרטו במוצרי החלב, ואם באתי להאריך אשר תח"י בזה יתארכו הדברים לעשרות עשרות עמודים ואין זמני עתה לזה.

ובחסדי ה' יתברך ובזכות מרן אור עולם ראש הישיבה שליט"א אשר ביקשני להועיל לבנ"י הק' ובפרט בני התורה בחלק הכשרות בטחתי כי לא יצא ח"ו תקלה מתחת ידינו, ויוסיף הי"ת סייעתא לאדורי ולביצור חומת הכשרות.

ידידו עוז,
מרדכי גרוס

ב. בענין אבקת חלב עכו"ם החולב ברפת יהודי

בס"ד. אור ליום חמישי, כ"ה לחדש מנחם אב, ה' תשנ"ג לפ"ג.

כבוד הרב הנעלה וכו' מוהר"ר שליט"א, עיניו כיונים על אפיקי הכשרא דשא"י, אוה למושב בגליל התחתון יצ"ו.

הנה בני"ד אם אסרינן לכתחלה החלב שבמושבות או קיבוצים משום שיש שם עכו"ם, החולב לפעמים באשמורת הבוקר וכיו"ב, אם יש באבקת חלב סיבה טפי להקל, משום דאינו חלב גופי', - ורבינו הגרי"ש אלישיב שליט"א השיב דאם איכא גברא רבא אשר מתיר האבקה, משום דנשתנה צורתו, יש לצרפו לסניף בזה, כיון דמדינא שרי אף בחלב, דאזלינן בתר רובא ואיכא ביטול ברוב, ורק דהכשר אין מאשרים באופן זה, ובאיכא צירוף יש להקל, אבל צירוף ד"ז אשר הממשלה קונסת בחוק למערב חלב טמא - השיב דאינו צירוף, דמאן יימר דאיכא קנס על שתי אחוז חלב טמא אשר אין בטל בששים.

והנה בשו"ת זקן אהרן (ח"ב סי' מ"ד) התיר משום דחשיבא לנשתנה, ויסוד הדברים הוא משו"ת חת"ס יור"ד (סי' ק"ז) דבגבינה הי' גזירה נוספת כיון דהחלב נשתנה עי"ש, ובהר צבי יור"ד (סי' ק"ג) נמי סמך על האי היתרא והביא משו"ת חת"ס הנ"ל.

ולכאורה, אינו ראי' כלל דהחת"ס שם ס"ל דאסרו גם אם העכו"ם לא הכניס ועירב חלב טמא. ועי' מש"כ בחזו"א סי' מ"א או"ד ד"ה ומש"כ החת"ס, ובשו"ת אגרות משה יור"ד (סי' מ"ט) ושבט הלוי ח"ד (סי' פ"ו פ"ז) ובליקוטי הערות שעל שו"ת חת"ס שם. ומה"ט בנשתנה מותר כי אין בגבינה החשש להכנסת חלב טמא כמבואר שם, ולהכי לא הוי בכלל הגזירה, אבל האיסור גופי' דיהפך להיתר ליכא בזה היתר אף להחת"ס.

ובהר צבי שם צירף הא דאיכא פיקוח ממשלתי, וד"ז לא ברירא כלל כנ"ל, וכן בספר חלב ישראל כהלכתה הובא מגדולי המשיבים והפוסקים דליכא כלל לסמוך על היתר זה, וכנתברר שיש מקומות שמערבין חלב אסור, עי"ש (ותועלת הוא להם שלא יתחמץ במעט זמן).

עוד בנה דייק על הא דהוי רק חשש תערובת מין במינו, עפ"י מה דכתב הש"ך יור"ד (סי' קי"ח) דבחלב עכו"ם אין חשש לחילוף כל החלב שחלב טמא ניכר שהוא עכור וכו'. וא"כ הוי רק דרבנן וגזירת חכמים רק על חלב ולא על אבקה.

ויש לברר דאפשר, דכיום אפשר לעשות אבקת חלב גם מכולו חלב טמא גרידא, וזה אינו כיון שבני"ד בודאי איכא רוב חלב ישראל בכל גוונא והדר הוי איסור דרבנן.

ועוד לפי"מ דכתב שם דאעפ"י דבחלב עכו"ם אסרינן כשישראל עושהו חמאה כמבואר ברמ"א ביו"ד סי' קט ס"א, מ"מ כיון שעכו"ם עושהו לאבקה שרי, ובני"ד הרי הישראל הוא שהופכו לאבקה.

והחזו"א יור"ד (סי' מ"א או' ד') ס"ל דאבקת חלב לא חשיבא לשינוי כגבינה וחמאה, ובודאי כ"כ לאפוקי משו"ת זקן אהרן והר צבי הנ"ל.

יודיעני אם יש למע"כ להעיר על הדברים הנ"ל.

ג. גבינה עם זיתים

...ברצוני להעיר בהא דבחלק מהגבינות שבמחלבה אשר תחת כנפי הכשרא פלוני איכא בה חלקי זיתים דכמדומה דאין להכניסם דא מובא במג"א סי' ק"ע ס"ק י"ט להלכתא מה דמבואר בגמ' הוריות י"ג ע"ב חמישה דברים משכחים את הלימוד וכו' הרגיל בזיתים וכו', דא"ר יוחנן 'כשם שהזית משכח לימוד של שבעים שנה' וכו', ואם היה אפשרות אחר זה לשים עליהם שמן זית דבכה"ג י"א דאינו קשה לשכחה כנודע, אבל באופן דילן הרי אין אפשרות לשפוך שמן דהוא מובלע בגבינה. ונראה, דגם אם יניחו שמן זית על הזיתים קודם הכנסתם לגבינה לא מהני, דהא דמהני שמן הוא משום דמחזיר הנשכח, ולהא מסתבר שצריך שמן בעין ולא סבירא דמובלע בזיתים. אמנם ייתכן דיש לסמוך על מש"כ בהגהות יעב"ץ הוריות שם ובמור וקציעה סי' ק"ע, דבזיתים כבושין שרי לאכול ורק החיים אין לאכול וע"י השמן הלח שהיה עליו מעל"ע הוי כבוש, ובלא"ה ברוב הפעמים הזיתים הם מקופסאות שהזיתים שם כבושים במיים.
אמנם כיוון דאיכא דפליגי ע"ד היעב"ץ וכן כתב למעשה בספר דזכרון ח"ב ל"ו י"א להחמיר נמי בזיתים כבושין יש להחמיר בזה ובפרט דהכשר זה הוא לבני תורה אשר השכחה סכנה עבורם ח"ו. וברבינו בחיי פ' וישלח בקרא דותצא דינה הוסיף דמטמטם את הלב בודאי יש ליזהר, ואין מסתבר

דכל החשש הוא רק כשבעין ולא בתערובות דלא הוי בכלל הרגיל בזיתים דהא מ"מ קאכיל הזיתים, ועיי'.

מרדכי גרוס

ד. דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א לגבי השגחה באמצעות מצלמות

ביום שנכפל בו כי טוב הייתי בירושלים עיה"ק (מלבד השיעור שבימי השובבי"ם בלילה, הוצרכנו לנסוע ביום שהי' אסיפת רבנים של תנובה) והיינו אצל מרן הגריש"א שליט"א ושאלתיו האם פרות של עכו"ם ועכו"ם חולבים ויש וידאו המצלם ומעביר התמונות למשרדי תנובה ואפשר לראות את הדודים ריקים קודם, וכל משך החליבה - האם הוא כישראל רואהו ולא יהיה חליבת עכו"ם שנאסר. והשיב, דחשיבא כישרא' רואה, כלומר, אם אח"ז יסתכלו בוידאו ויתברר שהכל כדת. ומשום דאיכא מירתת ולא יסתכלו אח"ז בוידאו כנראה לא ס"ל להקל.

עוד שאלתיו בגוונא שאיכא עירבול אי מבטל בזה דין כבוש. ודעתו, שלא הוי בגדר למהדרין בזה.

עוד שאלתיו אי לקבל חלב מהכשר שלא עובר פיקוח מתמיד על כל פרה מנותחת, לצורך מוצרים שאינם מהדרין בתנובה, ומ"מ יהי' בליעת כלים מחלב זה למהדרין. ונראה, שהי' דעתו שאפשר להקל בזה אף למהדרין, שרוב הפעמים לא נגרם טריפות ע"י הניתוח, אף שאמר שברור הוא שחייבים לפקח על כל ניתוח ולא לסמוך על רוב.

ה. תשובות הגרי"ש אלישיב בנושאים שונים:

חיידקי בריאות, מחט בכרס ומעשה שבת

כבוד הגאון המפואר לשו"ת שלם בתורוי"ר טהרה ומדות נעלות מעטרתו והרבצת תורה ויראה לצערי צאן קדשים כש"ת מוה"ר מנחם לנג שליט"א ר"מ ומשפיע רוחני בישיבת דרכי משה בעי"ת כאן יע"א.

במכתבי בשבוע שעבר לא פרטתי הדברים שדיברתי עם מרן הגריש"א שליט"א ואפרט. שאלתיו במוצר של שמנת שיהי' עיכול טוב במעיים נצרך להכניס חומר שהוא מחיידקים הגדלים על קרקע מזון שהוא מחלב עכו"ם (הכוונה לחיידקים המוכנסים למוצר הנאכל, שהם בטלים בשישים וטעמם לא מורגש במוצר ובודאי שאין להם דין מעמיד אלא דומים לתרופה המעורבת במאכל). והשיב, דאפשר שאף אם הי' איסור דאורייתא אין מקום להחמיר. ובאמת החומר הזה בטל בששים ואינו מעמיד כי לא מועיל רק לעיכול, וגם לא נרגש טעמו.

שאלתיו בהזרקה לכרס שהנקב הוא רק בזמן כניסת המחט ומיד בהוצאתו מתאחה ולא ניכר האם אפשר לומר דמה"ט לא הווי טריפה. והשיב דכיון שאם היו שוחטים בזמן שהמזרק בפנים הי' טריפה, הוי בכלל טריפה שאינה חוזרת להכשרה.

שאלתיו בצנצנות שבהן נכנס החלב מעטיני הפרה ונשברו ובשבת מתקנם ישרא', אי הוי חלב מעשה שבת דכמו שהוא שבור א"א לרחוץ וכשלא רוחצים א"א להכניס החלב, ואמר, דהוי גרמא בעלמא ולא תועלת ישירה ולא הוי בכלל מעשה שבת.

ו. מחלבה ועדר של יהודי שומר תורה ומצוות כשהחולב הוא עכו"ם

בס"ד, יום שנכפל בו כי טוב, כ"ה לחדש מרחשון, ה' תשנ"ח לפ"ג.

כבוד הרב המפואר מוה"ר מיכאל הופמן שליט"א,
אוה למושב לו בקרתא דשופריא קדישא ירושלם ת"ו.
אחר מבוא הברכה לשלו'.

בדבר המחלבה שתחת בעלות יהודי שומר תו"מ, וכן העדר שייך לו (כמדומה), ועכו"ם החולב אי יש לסמוך ע"ז ולתת על החלב חותם הכשרות דשא"י.

הנה מדינא מותר כמבואר בסי' קט"ו ס"א ברמ"א ושפחות החולבות בבית ישרא' וכו', ומבואר בפוסקים דבכה"ג שרי גם כשלא נמצא שם הישרא', וצ"ל טעמא משום דאיכא מירתת גם בכה"ג. - וכידוע, האידנא שיש פיקוח ממשלתי שלא לערב חלב טמא קילא טפי, כמבואר בחזו"א יור"ד סי' מ"א סק"ב.

מ"מ משום חומר איסורא דחלב עכו"ם, שכידוע יש בו גם טעמים נסתרים, ויעוי' ערוה"ש סי' קט"ו ס"ו שכתב כן, וכ"ה בדרשות חת"ס שכתב "ולו חכמו ישכילו כי יש בכל אלו טעמים אחרים גבוהים מעל גבוהים ועל כל דבר ממונים מלאכים מטיבים ומריעים, ואז יבינו וישכילו כי כל גדרי חז"ל וגזרתם יש להם שורש למעלה ואז ישימו מחסום לפיהם, ועי' שו"ת דברי ישרא' יו"ד ט"ו. ודבריהם אלו לאו דוקא בחלב של בהמות עכו"ם, אלא ה"ה בשל ישרא' וחולב עכו"ם בגוונא דאסור, נצרך אני לשאול פי הגרי"ש אלישיב שליט"א אם לאשר זאת. - ובפרט שאפשר, שאין קנס בסכום גדול למערב חלב אחר וכמש"כ בתשובות והנהגות ח"ב סי' שע"ג, דמה"ט איולצרף ד"ז בזמנינו.

ביקרא דאורייתא,
מרדכי גרוס

ז. חלב שנחלב ע"י גוי במכון שהמחשב מאפשר לחלוב רק פרות מזוהות, ודין מי גבינה

...כשהייתי אצל רבינו הגריש"א שליט"א בין הדברים ששאלתיו הוא שכיום יש מערכות חליבה שבהם יש "חיישנים" הגורמים לכך שהמערכת לא תפעל אא"כ מכניסים פרות המיועדות, וא"כ לא שייך למיחש כשהנכרי חולב לבדו דליתא חשש דבהמה טמאה כי לא תוכל להיחלב. והשיב, דבודאי דמדינא שרי בכה"ג, מ"מ ראוי שיהא צירוף נוסף. שאלתי אם דעת האגרות משה דליכא חשש דחלב עכו"ם כשיש פיקוח ממשלתי שלא יהי' בהמה טמאה, ואמר דהוי צירוף.

שאלתיו כי במהלך תעשיית הגבינה יש הפרשה גדולה של מי גבינה, וממימי הגבינה עושים חלבונים שונים שמשתמשים כחומר גלם למוצרים רבים, האם יש בזה משום חלב עכו"ם. והשיב, דיש בזה משום חלב עכו"ם כיון דהוא מחלב.

ח. הובלת חלב ע"י מחללי שבת

כבוד הרבה מפואר וכו' מוה"ר אברהם שלזינגר שליט"א, אוה למושב לו בקריה נאמנה דמתקרי "קרית ספר" וכו'

אחר מבוא הברכה לשלו' כראוי.

מכתבך בדבר תורה בענין מחללי שבת שמובילים את החלב, דלכאורה ניחוש בהו לחלופי עם חלב עכו"ם וחלב שבת כדין המבואר ביו"ד סי' קי"ח ס"א דחיישינן לשלוח או להפקיד בידי ישרא' חשוד, אא"כ איכא בחשד חלופי דאורייתא, ב' חותמות, ובחשד לאיחלופי רבנן, חותם אחד.

הנה כמדומה ליכא בזה חשש דמירתת, דהרי בודקין את איכות החלב ושמא במקו"א לא יהא באיכות זו, ויוכיח הדבר כי נתערב בו חלב ממקום אחר, דהא חזינן דנידון חלב הוא מחשש דאחלופי לאיסור דרבנן גרידא. וכדביאר הש"ך שם דלא חיישינן שיחליף כל החלב לטמא דמירתת כי ניכר במראיתו, אלא החשש במיעוט ובהא מדאורייתא בטיל, ובנידונינו כמדומה איכא מירתת גם במעט כשיהי' פחות משששים (בששים הרי ליכא איסורא דבטל).

ועוד, והוא עיקר, דמבואר בסי' קי"ח ס"ק ברמ"א דבמידי דלית לו הנאה להחליפו, ליכא למיחש, וגם אם יש ריעותא דנפתח החותם, והכא ליכא כלל סיבה דיחליפו בחלב טמא, בחלב עכו"ם ובחלב שנחלב בשבת, ובפרט דכמבואר דהוא טירחא רבה להוריק מהחלב ואינו אלא במחלבה ע"י צינורות וכו', ולטורחא כזו אפשר שנצרך שיהא לו הנאה מרובה, ואף דאסרינן בעלמא אף בהנאה מועטת כמבואר בשו"ת בית שלמה יור"ד סי' קפ"ח, וי"ל שאינו מלא כשאין לו אלא טירחא מועטת.

בברכה נאמנה,
מרדכי גרוס

ט. ג'לטין דגים - לערבו במוצרי חלב

כבוד הגאון המפואר, נעלה בכל מדה נכונה בשלימות תורתו ויראתו, ובהעמדת צאן קדשים, וחיבורים מועילים, כש"ת מוה"ר מנחם לנג שליט"א, ר"מ ומשפיע רוחני בישיבה המעטירה "דרכי משה" בעי"ת כאן יע"א.

אמש היינו אצל הגרי"ש אלישיב שליט"א ושאלתיו על אחד ממוצרי תנובה שבו ג'לטין דגים, אי יש לחוש משום סכנתא דדגים בחלב. והשיב, דליכא למיחש כיון דנפסל מאכילה, בתחלתו.

ושאלתיו עוד, אי הדגים לא נבדקו כל חד לגופיה אם אפשר להשתמש בו כג'לטין. והשיב, דלמהדרין אינו ראוי.

י. חלב ממושבים וקיבוצים שהחולבים שם הם מתנדבים גויים

בס"ד. יום חמישי, י"ט לחודש תמוז, ה' תש"נ לפ"ג.

כבוד הרב הגאון, מופלא במעלותיו, עיניו כיונים על אפיקי הכשרא רבתי ד"שארית ישראל", מוהר"ר ברוך וורמסר שליט"א מרביץ תורה לעדת מי מנה בעי"ת כאן יצ"ו.

בדבר אשר שאל מעכת"ה במושבים וקיבוצים אשר יש שם מתנדבים גויים, אם יש לסמוך ליקח משם חלב, הא ברירא דאם לפעמים חולבים עכו"ם, צריך שיהא משגיח בזמן החליבה, אמנם אם מטעם הקיבוץ וכו' אוסרים על הגויים לחלוב, משום דעי"ז יופסדו ממון שלא יקנו מתוצרתם ואם יוודע שחלב עכו"ם יקנסוהו או יסלקוהו, לכאורה בכה"ג שרי, - דאף דאנן קי"ל שלא לסמוך על חוק המלכות שאסור להכניס חלב טמא וכו', הוא משום דהוי בכלל הגזירה בכל אנפי, אבל אם נאסר על עכו"ם לחלוב הא לא היתה הגזירה, - ולמיחשד דבכוונה תחילה להכשיל את הישראל יערים ויחלוב, לא בעינן למיחש דבדר"כ כמדומה דבחליבה איכא כמה בנ"א, ועוד דלא נחית נפשי' לספיקא שיראוהו, - ומה"ט גם אם חשיבא העכו"ם לחבר בקיבוץ ואית לו בעלות מסויימת על מוצרי הקיבוץ מ"מ לא נאסר, דהא על החליבה גופי' ידיו אסורות באזיקים מלחלוב.

אמנם בודאי לא סמיכנא על עצמי בגזירה חמורה דחלב עכו"ם יעוי' ערוה"ש סי' קט"ו ס"ו, אא"כ יוועץ מעכת"ה בגדולי ההוראה שליט"א ויתירוהו.

ובדבר אם צריך להגעיל כלים שנתבשל בהם בימות החול מעשה שבת, הארכתי כבר בזה למעכת"ה בתשובה לפני כשנה וחצי, בדברי שו"ת הרשב"א סי' קמ"ה המובא במג"א רס"י שי"ח, ובדברי שו"ת כת"ר או"ח סי' נ'.

מרדכי גרוס

יא. שימוש בכלים ששהה בהם חלב דמעשה שבת

כבוד הרה"ג, מפואר ונעלה מאד, כש"ת מוהר"ר ברוך וורמסר שליט"א עיניו על אפיקי הכשרא רבתי דשאר"י ומרביץ תורה לעדת מי מנה בעי"ת כאן יצ"ו.

ואשר עורר משכת"ה בהשתמשות בכלים אשר הי' בהם חלב דמעשה שבת ושהה בהם מעל"ע דהוי כבוש כמבושל לדעת הרשב"א המובא במג"א ונפסק במשנ"ב סי' שי"ח דפליטת כלים אוסרת במעשה שבת, ונראה דאם דינא דהרשב"א ח"ו לכו"ע אבל הרבה חולקים ע"ז כמובא בכה"ח סי' שי"ח ס"ק פ"ט ויעוי' יור"ד סי' צ"ט בכה"ח ס"ק מ"ו דהובא פלוגתת האחרונים בדין איסור ביטול לכתחלה דנאסר למי שנתבטל בשבילו, אם גם הכלי נאסר.

ודינא דכבוש בכלי ובאיסור דרבנן איכא בזה עקולי ופשורי ע"י שו"ת הרי בשמים מהדו"ת סי' רט"ו ושו"ת יהודה יעלה יור"ד סי' קכ בדין כבוש בכלי בחלב עכו"ם (ויעוי"ש פרטים השייכא לדין מעשה שבת) וגם אינו אלא לדעת שו"ת הריב"ש סי' תצ"ח במי שקונה בשכר חשיבא דנתבטל בשבילו ומובא בהגהות רעק"א סי' צ"ט. ועוד, דבודאי איכא בחלב האחר ביטול חד בתרי, וכתב בשו"ת כת"ס או"ח סי' נ' קרוב לסופו, דסגי בזה לביטול פליטה במעשה שבת, ומכל הני טעמי יש להתיר, ואפשר דבעז"ה בלנ"ד עוד אכתוב בזה.

יב. ביטול חלב עכו"ם

בס"ד. יום רביעי, י"ג לחדש תמוז, ה' תשנ"ד לפ"ג.

כבוד הרב הגאון, מופלג במעלותיו, מוה"ר וכו' שליט"א, מרביץ תורה בק"ק נתיבות ואגפי'.

בדבר אשר שאל מעכת"ה בנידון החלב, דאחר שקעביד ביטול על חלב עכו"ם באופן המבואר בב"י והט"ז כדכתבתי במכתב לפני כחדש ימים, אם מותר להוסיף בו חומר נוסף מחלב עכו"ם ולבטלו בהאי אופן.

הנה קי"ל כדעת הרמ"א יור"ד סי' צ"ט ס"ו, דאיסור שנתבטל בס' ונתווסף בו אח"כ מן האיסור הראשון, חוזר וניעור, וא"כ נמי הכא דאיסורו הוא משום חלב עכו"ם כבראשונה ל"ש אם הוא אותו מין כבראשונה או אחר, וגם אם טעמו שונה, כמבואר בפמ"ג סי' צ"ח משב"ז ס"ק ט"ו דגם בטעמן שונה אם איסורן שווה נצרך ק"כ כנגדם לבטלם.

ולדעת הש"ך סי' צ"ט ס"ק כ"א דבהפ"מ יש להתיר אם נודע האיסור ואח"ז נתווסף, כשהוא יבש ביבש מין במינו, והפר"ח מתיר גם בלח בלח במין במינו כמובא בפמ"ג בשפ"ד ס"ק כ"א, והכ"נ הרי הוי כנודע דהרי מבטל בידים, מ"מ גדולי האחרונים כהכו"פ שם והחוו"ד שם לא הסכימו לדברי הש"ך אלא כהרמ"א דבכל גונא אמרינן חוזר וניעור, וגם בני"ד לא הוי הפ"מ. וגם דכמדומני ני"ד הוי מין בשא"מ ובהא לכו"ע אסירא אף באיסור דרבנן כיון שטעמו נרגש כמבואר בפמ"ג שם.

אבל אכתי צ"ע דאפשר בששים לבטלו, והוא משום דחשבינן דהאיסור כמי שאינו כדהאריכו באחרונים דמה"ט שרי לבטל איסורא דחלב עכו"ם, וא"כ י"ל דלא אמרינן חוזר וניעור, ובפרט דאיסור האחר נמי מבטלו בכה"ג, ואין אני מכריע בזה אלא אשאל מגדולי ההוראה שליט"א, בעז"ה בלנ"ד.

מרדכי גרוס

יג. כשרות חומר לאנולין

בס"ד. יום רביעי, ג' לחדש שבט, ה' תשנ"ה לפ"ג.

כבוד ידידי הרה"ג המפואר מוה"ר מיכא' הופמן שליט"א, עיניו כיונים על אפיקי הכשרא רבתי דשא"י כאן יצ"ו.

בדבר כשרות חומר "לאנולין" (חומר המופק מצמר הכבשים ומשמש לייצור ויטמין D3) וכו', - אחר ראותי מה דכתבו בשו"ת ישועות משה ח"ב סי' פ"א ושו"ת חשב האפוד ח"א סי' י', אשר הישועות משה נוטה לאוסרו משום שומן מן החי, והחשב האפוד מתירו דלא הוי בכלל יוצא מן החי, וכמדומה אין לצרפו להיתרא כי לא נהיר כלל דהוי שומן, וע"כ נצרך לברר כיום אם המדענים סוברים שהוא שומן מהבשר או זיעה בעלמא - עוד יש לברר אם ראוי הוא לאכילת אדם עכ"פ בשעת הדחק, דלעדותו של הישועות משה ראוי בשעת הדחק, דבנפסל מאכילת אדם יש בזה מקום טפי להקל עי' חזו"א יור"ד סי' י"ב סו' סק"ז.

עוד צריך לברורי אם גוזזים הצמר גם אחר מיתת הבהמה דבזה מפקפק אף החשב האפוד לאסור משום יוצא בחלב נבילה, ואם רובא לא הוי הכי איכא ביטול דעכו"ם בזה, והא דאיכא דמתירים ויטאמין D3 עם חומר הנ"ל, י"ל משום דצרכי קטן הוי כחולי שאין בו סכנה להא מילתא כידוע דעת

הרדב"ז ח"ד סי' ב'.

ומשום ביטול ליכא, דהוי מבטלין עבור הישראל, שהוא הזמנה מיוחדת, וזהו בדר"כ כשהוי עם חלב, ונצרך חלב ישראל. שוב נתברר לי ממדען בכימיה, שזיעה זו אינה שומן מן הבשר, אלא הפלטה וזיעה של וכו' וא"כ ליכא בזה אלא משום יוצא מן החי, ושרי בזה בבהמה טהורה.

מרדכי גרוס

יד. דין כלים שיש ספק אם בלעו חלב שנחלב ע"י גוי

קי"ל דחלב עכו"ם אוסר הכלי כמבואר סי' קט"ו ס"א ברמ"א, והוא גם להראשונים דמקילים בבליעת בישולי נכרים, דהתם ליכא חשש דאורייתא, והכא הוא חשש חלב טמא שהוא דאורייתא, ואם הוי ספיקא השקול אם הרתיחו בו חלב הוי מקילנן בספקו דהוי ספק דרבנן, אלא כפי שהבנתי הוי ספק הקרוב לודאי, ולצרף לס"ס דאפשר דאינו מחלב טמא, מבואר בפוסקים דחז"ל עשוהו לודאי איסור, וליכא ספק ספיקא.

טו. השגחה על חלב נכרים בימות המשיח

בס"ד. יום רביעי, י"ד לחודש מרחשון, ה' תשנ"ב לפ"ג.

כבוד הרב שליט"א, אשר עיניו כאפיקי מים על הכשרא רבתי ד"שארית ישראל"

ומה דמצפה לשנת היובל, וכו' אנו מצפים לביאת משיח צדקנו בפרט דשנה זו היא שנת הכניסה לשבת דהאלף השביעי, יעוי' ספרא דצניעותא להגר"א בפ"ה, ומה דאסף איש טהור בלוח דבר בעתו בראשיתו בשנת תשנ"א תשנ"ב, ובאותו זמן יהא מורא על העכו"ם ואפשר דלא נצטרך לחוש לגזירה דעירוב חלב טמא.

מרדכי גרוס

כשרות תעשיית החלב

הרב עמרם אדרעי האם פיסטור חלב ע"י נכרי נחשב כבישול גוי
הרב שמואל אליעזר שטרן קטן ישראל לענין שמירת חלב עכו"ם
הרב דוב לנדאו שו"ת בענייני חלב נכרים
הרב אברהם יהושע סג"ל הורוויץ הובלת חלב ע"י גוי בשבת וביו"ט
הרב זאב וייטמן מוצרי חלב בפסח